

FINSZTER GÉZA

A korrupció nyomozása¹

A nehezen felderíthető és nehezen bizonyítható ügyek kategóriájába tartozik a korrupció a következők miatt:

- természetes személy sértettjük nincs;
- a tárgyi bizonyítás lehetőségei igen beszűkültek, az elkövetés helyszínének kriminalisztikai értéke alig van;
- a véghezviteli magatartás semmiféle tárgyi nyomot nem hagy a környezetben és sokszor nem különböztethető meg a mindennapi élet jogszerű cselekményeitől;
- harmadik személyek számára a deliktumról, hacsak nem részesei a bűncselekménynek, pontos és jól reprodukálható ismeretek nem szerezhetők;
- az ilyen cselekmények erkölcsi elutasítása nem egyértelmű.

A vesztegetési ügyek bizonyíthatóságát nehezíti:

- a bizonyítékok egy része olyan titkos információk képében áll rendelkezésre, amelyek megszerzése nem felel meg az eljárás formai szabályainak és nem tehetők nyílttá;
- tárgyi bizonyításra rendszerint nincs lehetőség;
- a szakértői vizsgálatok csak a hivatali eljárások avagy a gazdasági folyamatok hátterének megismerésénél kapnak jelentőséget, amiből nem vonhatók le közvetlen következtetések a tényállásszerűsége és a bűnösségre;
- az elkövetési magatartások és azok következményei mindennapi tapasztalattal nem ismerhetők fel, a tanúvallomásnak mint bizonyítási eszköznek szűk lehetőségei vannak;
- a titkos úton szerzett bizonyítékok nem megfelelően kontrollálhatók a védelem által.

Az előbbieken felsorolt szempontok alapján a metodikai kutatás különösen a következő kérdésekre koncentrált:

¹ Készült az *Eredményes módszerek és taktikák a korrupciós bűncselekmények bizonyításánál* című OKRI kutatási program alapján. Országos Kriminológiai Intézet, 2009

A nyomozás megindítása

A korrupció gyanúja esetén tett feljelentések szinte kivétel nélkül mindig meghatározott személyek ellen irányulnak, kivétel, ha a tettes ismeretlen. Ez azonban teljesen nem zárható ki. (A közúti ellenőrzésre hivatkozó autós az őt igazoltató rendőr ellen tett feljelentést vesztegetés gyanúja miatt, de csupán azt jelölte meg, hogy az intézkedésre melyik útszakaszon és mikor került sor. A feljelentés kiegészítése során a beszerzett rendőrségi jelentés tisztázta, hogy az adott helyen és időben rendőri intézkedés nem történt.)

Különösen a névtelen feljelentések esetében vetődik fel, hogy a gyanúok ellenőrzéséhez szükséges a feljelentés kiegészítése. Ennek keretében azonban a bűncselekménnyel érintett hivataltól vagy gazdasági társaságtól mindössze olyan dokumentációk szerezhetők be, amelyek a hivatali vagy az üzleti eljárásokról szólnak, de a vesztegetési szándékhoz nem visznek közelebb. Vannak viszont nyomozási tapasztalatok arra, hogy ilyenkor a feltételezett elkövetők tudomást szereznek a nyomozó hatóságok érdeklődéséről, és így lehetőségük nyílik a nyomok eltüntetésére, a tanúk megfélemlítésére. Ezért ilyen tényállás mellett mindig érdemes megfontolni a titkos információgyűjtés bevezetését.

A feljelentés kriminalisztikai jelentősége

A bűncselekmények egy része a rendészeti hatáskörben is jól felismerhető, a súlyosabb jogkövetkezmények megelőzhetők, a véghezvitel megszakítható, van esély a tettenérésre.

A bűncselekmények egy másik csoportja – és ehhez tartoznak a vesztegetési deliktumok is – rendészeti hatáskörben alig vagy egyáltalán nem leplezhető le. A konspirált, sértett nélküli, a tárgyi világban nyomokat nem hagyó magatartások gyakran csak a titkos felderítés eszközei útján tárhatók fel. Ilyenkor a hivatali tudomás kizárólagos forrása a titkos információgyűjtés lehet. A vesztegetések súlyos formái ellen alkalmazásuk indokolt, de a közélet tisztasága feletti örökös egyetemes módszerévé nem tehető.

Ugyanerre a következtetésre juthatunk a vesztegetési bűnesetek kriminalisztikai elemzése alapján is. A felderíthetőség szempontjából lényeges különbség van egyfelől az *alkalmi-szituációs*, másfelől pedig az *intézményesített-strukturális* elkövetési formák között.

Alkalmi-szituációs elkövetésnek nevezzük az aktív és a passzív szereplők előre nem prognosztizálható, váratlan, esetleges találkozásait, ahol a vesztegetési indíték a fölényhelyzetből, a kiszolgáltatottságból, a személyben rejlő erkölcsi deficitekből és más olyan tényezőktől függhet, amelyek mind az elkövetési szituációból következnek. Az ilyen deliktumok rendszerint egymozzanatúak még akkor is, ha a szituáció változatlanul maradása esetén a leleplezésig gyakran ismétlődhetnek. A felderítés leghatékonyabb eszköze a nyílt szakmai belső vagy a hatósági külső ellenőrzés, továbbá az, ha a szereplők valamelyike a vesztegetési szándékot elutasítja. A bizonyításhoz gyakran nélkülözhetetlen a tettenérés. A hatóság tudomására jutó vesztegetési cselekmények csaknem kilencven százaléka (becsült adat) ebbe a kategóriába tartozik. Minél jobban meghatározható a szituáció helye és ideje, minél inkább formalizált a korrupcióval veszélyeztetett hivatali intézkedés (vagy piaci művelet) eljárási rendje, annál gyorsabb és biztosabb a lebukás.

Intézményesített-strukturális típusnak tekintjük az aktív és a passzív szereplők előre kiszámítható, tervezhető, rendszeresen ismétlődő elkövetéseit, ahol az objektív vesztegetési okok az adott hivatali vagy gazdasági terület eljárási rendjéből, a szervezeti kultúrából, a hiánygazdálkodás adottságaiból és más, a személyes indítékon túli tényezőkből következnek. Ezek a deliktumok rendszerint többmozzanatúak, bonyolult érdekhálókat alkotnak, nem ritka a bünszervezetben való elkövetés és a halmazat más vagyon elleni vagy gazdasági bűncselekményekkel. A bizonyításhoz nem elegendő a tettenérés, az inkább tényállás alapos és hiánytalan feltárását teszi lehetővé, viszont kétségtelenül megszakítja a bűnös tevékenységet. A felderítés leghatékonyabb eszköze a titkos információgyűjtés. Ebben a kategóriában a legnagyobb a latencia. A megelőzés eszközei: a politikai pártok működésének átláthatósága, a fejlett piacgazdaság, a piac szereplői közötti kiegyensúlyozott gazdasági erőviszonyok, az adekvát jogi környezet, az igazságos adórendszer, a jól funkcionáló gazdasági szabályozók, a jogszerű, szakszerű és szolgálatsterü közizgatás.

A következőkben bemutatunk néhány példát arra, milyen motiváció vezette az aktív, illetve a passzív vesztegetőket.

Alkalmi-szituációs elkövetési típusok

Nehezen tudja megszerezni a vizsgához szükséges jártasságot, tanulatlanság, előképzettség hiánya, nyomatékos érdekeltsége abban, hogy magasabb vezetői kategóriában szerezzen jogosítványt (a vállalkozásában tehergépkocsi vezetésére van szüksége stb.).

Nincs a célországba szülő vízuma, azt szeretné, ha az útlevelel-ellenőrzés e felett szemet hunyna. (A román állampolgároknak ehhez azért fűződött nyomos érdekük, mert feketemunkát vállaltak abban a célországban, ahová nem volt vízumuk, ez önmagában megnövelte az útlevelel-ellenőrök megvesztegetésének gyakoriságát.)

Az egyesület csak pályázati pénzekből képes fenntartani magát, és közben nem bír a sikeres pályázáshoz szükséges kondíciókkal.

Hamis márkajelzésű áru csempészete négy-ötszáz millió forint értékben. A török kamionos tizenegy pénzügyőr vádlottnak összesen ötvenmillió forintot fizetett azért, hogy a vámellenőrzés ne leplezze le a hamis márkajelzéseket.²

S. G. másfél millió forintot kért azért, hogy egy titkos nyomozást kedvezően intézzon el. (A vádlott a városi rendőrkapitányság vizsgálati osztályának vizsgálója volt.) A pénz átadását tettenérelléssel hiúsították meg. Pénzért segítséget nyújtott több általa nyomozott ügy gyanúsítottjának, ami a nyomozás megszüntetéséhez, illetve a valóságosnál lényegesen enyhébb büncselekmények elkövetésének megállapításához vezetett.³

A vádlott műszaki ügyintéző a polgármesteri hivatal műszaki osztályán, az építési engedély megadásának megakadályozására, névtelenül bejelentette, hogy az építkezés engedély nélkül már meg is kezdődött. Ez megfelelt a valóságnak. A kérelmezőt arra akarta rávenni, hogy adja el az ingatlanát, és akkor a továbbiakban nem fogja akadályozni az építési engedély kiadását. A vád a Btk. 250. § (1) bekezdésébe ütköző és a (2) bekezdés a) pontja szerint minősülő fontosabb ügyekben intézkedő hivatalos személy által elkövetett vesztegetés büntetete.⁴

Az agráregyetemi képzésben nehéz tárgyak vizsgáztatója, egyben vizsgabizottsági elnök vadászati lehetőségek fejében biztosította a sikeres vizsgát, illetve elkészítette a hallgató szakdolgozatát. Ahhoz, hogy az eredményes vizsgához csak jogtalan előny árán lehessen eljutni, először szükséges egy alapvetően igazságtalan és az egyéni teljesítmények reális értékelését mellőző erkölcsstelen tanári magatartás. Másodsor pedig az, hogy a kialakult kilátástalan helyzetből, amelyet tisztességgel és szorgalmas tanulással nem lehet megoldani, csak a megvesztegetés legyen a kivezető út.

Gazdasági vesztegetés: a takarékszövetkezet hitelügyekben eljáró ügyintézője, fiktív számlák alapján építési hiteleket adott, maga is vállalta fiktív

² Hajdú-Bihar Megyei Ügyészségi Nyomozó Hivatal, Ny. 2/2003. számú ügy.

³ Hajdú-Bihar Megyei Ügyészségi Nyomozó Hivatal, Ny. 105/2004. számú ügy.

⁴ Hajdú-Bihar Megyei Ügyészségi Nyomozó Hivatal, Ny. 258/2004. számú ügy.

számlák beszerzését. Kihasználta, hogy a takarékszövetkezetnél nem volt belső ellenőrzés.

Felszámolási eljárásnál a felszámoló biztos megvesztegetése annak érdekében, hogy bizonyos gépekhez olcsóbban jusson hozzá.

A csatornázással foglalkozó vállalkozó egy terepjárót ígért a polgármesternek, ha továbbra is ő kapja a munkákat.

Sz. T. az ellene az APEH illetékes igazgatóságán indult vagyonosodási vizsgálat során megkereste B. G.-t, hogy anyagi ellenszolgáltatás fejében nyújtson neki segítséget a vizsgálat reá kedvező elintézésében. L. J. APEH-osztályvezető tanácsadással és eddig még fel nem tárt módon nyújtott segítséget Sz. T.-nek, ezért ő kétmillió forintot küldött B. G.-n keresztül L. J.-nek.

Sz. A. és tsai ügyében parkolóőrök megvesztegetése, annak érdekében, hogy őket egy tényfeltáró tévériportban leleplezzék. (Ügyészi álláspont szerint nem csupán bemutatták a bűnelkövetést, hanem annak lehetőségét is megteremtették.)

Huszonötezer forint olyan vízmérő óra felszereléséért, amelyik kevesebb fogyasztást mér. A szerelő az ügyet feljelentette. Korábban már hasonló módon került sor egy hibás adatokat mutató óra felszerelésére, ennek következtében a vízműveknek okozott kár hatvanezer forint volt.

Intézményesített – strukturális elkövetési típusok

A gyanú szerint a HM területén folyó közbeszerzési pályáztatás során a minisztérium üzletkötője olyan adatokat adott ki ajándékok fejében az egyik pályázó cégnek, amelyekkel a pályázót előnyös helyzetbe hozta. Az ügyben a Katonai Biztonsági Hivatal csaknem egy éven keresztül folytatott felderítést, de a titkos információgyűjtés megállapításai nem voltak felhasználhatók a nyílt eljárásban. Az üzletkötő szolgálati előjáróit elkülönített bűnügyben, katonai büntetőeljárásban vonták felelősségre.

Az OTP Bank áruhitelkártya-kínálata: könnyített feltételekkel lehetett jelentős összegű áruhitelhez jutni anélkül, hogy az adós fizetőképességét gondosan vizsgálták volna. Az OTP-ügyintéző toborzók útján került kapcsolatba olyan hiteligénylőkkel, akiknek nem volt meg a visszafizetéshez szükséges anyagi forrásuk. A munkanélküli adós hamis munkáltatói igazolással jutott az ötszázézer forintot meghaladó áruhitelkártyához. A közvetítőknek összesen hetvenezer forintot kellett visszafizetni, az OTP-ügyintézőnek ebből huszonötezer forint járt.⁵

⁵ Pest Megyei Főügyészség, NF. 1619/2006.

Az adóellenőr ötszázezer forintot kért egy valóságban el sem indított adó-ellenőrzési eljárás „leállításáért”.

Az építési hatóság ügyintézője százezer forintot kért egy engedély nélküli építkezés fennmaradási engedélyének kiadásáért.

A V. I. által vezetett egyesület D. A. és A. G. közreműködésével vett részt a Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium által drogprevenciós céllal kiírt pályázaton. A pályázat utófinanszírozású volt, a támogatni kívánt rendezvény költségeit az elsődrendű vádlottnak kellett volna megelőlegeznie, majd a számlákkal igazolt költségei benyújtása után kaphatta kézhez a támogatási összeget. Sem V. I.-nek, sem az általa vezetett egyesületnek nem volt pénze a rendezvény finanszírozására, ez nem is állt szándékában, célja kizárólag a támogatási pénzösszeg elnyerése lehetett.

Az országgyűlési képviselő pénzt kér a közbeszerzési pályázat nyertesétől arra hivatkozva, hogy „*az ő feladata a pártja kasszájának feltöltése, amelyet csak úgy tud megvalósítani, ha az egyes pályázatokat az általa ajánlott cégek nyerik*”. Ezután arra szólította fel a vállalkozót, hogy ha kitart a nyertes pályázat mellett, akkor fizessen neki harmincmillió forintot. Közölte, hogy ha ezt a kérést nem teljesíti, akkor akadályozni fogja a beruházás megvalósítását, ha viszont a kért összeget megfizeti, akkor cége bekerülhet a „*kedvezményezett vállalkozások klubjába*”.

A városfejlesztés területén fontos tisztségeket betöltő vádlottat az egyik építési vállalkozó azzal a kéréssel kereste meg, hogy segítse őt felújítási munkák megszerzéséhez. Vádlott megígérte a közbenjárást, és nyomban az építési vállalkozó rendelkezésére bocsátotta azoknak a társasházaknak a címét, ahol a felújítási költségek a legmagasabbak voltak, de a pályázaton nem jártak sikerrel. Megállapodtak abban, hogy ha a vállalkozó megkapja a munkákat, akkor az azok után járó nettó díjak ötven százalékát visszautalja.

A legnagyobb nyomatékkal éppen az *intézményesített-strukturális* vesztegetéseknek minősíthető kategóriában vetődik fel annak lehetősége, hogy az állami büntetőhatalom érvényesítése során a bűnüldöző hatóságok szélesebb körben vegyék igénybe a titkos információgyűjtés nyújtotta eszközöket és módszereket, akár megelőző intézkedések formájában is. Demokratikus jogállamban azonban nem követhető olyan kriminálpolitika, amely a totális elhárításnak a tekintélyelvű hatalomgyakorlásban már megismert módszereihez térne vissza.

Az előbbiekből adódik, hogy az alkotmányos büntetőeljárás gyakorlatában a vesztegetési bűncselekmények miatt az eljárások jelentős része feljelentésre indul.

Feljelentés belső ellenőrzés alapján

Annak ellenére, hogy az általános felfogás azt erősíti, hogy a korrupciónak közvetlen sértettje nincs, pontosabban valójában sértett az egész társadalom, az a közigazgatási szerv vagy gazdasági társaság is tehet feljelentést, amelynek a jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény sértette. (Például a helyi önkormányzat, amelynek az alkalmazottja a hivatali kötelessége megszegésével az önkormányzati vagyonban kárt okozott, illetve a gazdasági társaságnak az a tagja vagy alkalmazottja, aki a vesztegetési cselekményével rontotta a társaság jövedelmezőségét.) Erre akkor kerülhet sor, ha a hivatali működés jogszerű és szakszerű, jól működnek a hierarchián belüli felügyelet és ellenőrzés rendszerei, illetve ha a gazdasági társaság működése megfelel a tisztességes piaci verseny szabályainak, és a társaságot irányító szervezeti egységei, az igazgatótanács, illetve a felügyelőbizottság örködik a törvényes és eredményes működés felett.

Még a jól működő belső ellenőrzési rendszer sem képes feltárni a visszaélések valóságos mértékét, ha a szabálytalanságokért való felelősségre vonás megáll a legalacsonyabb beosztású ügyintézőnél. Egy konkrét ügyben a helyi önkormányzat vagyonkezelő cégénél történt szabálytalanságokat szinte azonnal leleplezte a gazdasági belső ellenőrzés, de a felelősségre vonás csak egy ügyintéző feljelentéséig terjedt. Évek múlva, az egyik érintett feljelentése nyomán derült fény arra, hogy a visszaélések az önkormányzat vezető tisztségviselőjétől indultak el. Neki a belső ellenőrzés megállapításai ellenére nem csupán a büntető, de még a szakmai felelősségre vonást is sikerült elkerülnie, noha feladata volt a vagyonkezelés felügyelete. Ahelyett, hogy a csalás miatt induló bűnügy elsőrendű vádlottjaként bíróság elé került volna, már a beosztottja elleni büntetőeljárás megindítása után szerezte meg a polgármester-helyettesi beosztást.⁶

Feljelentés a hierarchián kívüli felügyeletről

Feljelentést tehetnek (feljelentésre kötelesek) a hierarchián kívüli felügyelet és ellenőrzés ama hatóságai, amelyek feltárhatnak a közigazgatás működésével, illetve a gazdálkodás folyamataival kapcsolatos olyan szabálytalanságo-

⁶ A Fővárosi Bíróság 20. B. 668/2007/3. számú ítélete.

kat, szakmai hibákat és visszaéléseket, amelyek közvetlenül vagy közvetve felvetik a korrupció gyanúját is.

„Ha az Állami Számvevőszék az ellenőrzése során bűncselekmény gyanúját állapítja meg, megállapításait köteles az illetékes hatósággal haladéktalanul közölni. Egyéb jogellenes cselekmény esetén a felelősség tisztázását, érvényesítését kezdeményezheti. A megkeresett szervezet az eljárás megindításával kapcsolatos álláspontjáról – törvény eltérő rendelkezése hiányában – hatvan napon belül, az eljárás eredményéről pedig annak befejezését követően harminc napon belül tájékoztatni köteles az Állami Számvevőszéket.”⁷

„A párt gazdálkodása törvényességének ellenőrzésére az Állami Számvevőszék jogosult. Államigazgatási szerv a párt gazdasági-pénzügyi ellenőrzésére nem jogosult. Az Állami Számvevőszék kéténként ellenőrzi azoknak a pártoknak a gazdálkodását, amelyek rendszeres állami költségvetési támogatásban részesültek. Ha az Állami Számvevőszék azt észleli, hogy a párt gazdálkodása körében jogellenesen járt el, felhívja a törvényes állapot helyreállítására. Súlyosabb törvénytértés esetén, vagy ha a párt nem tesz eleget a felhívásnak, az Állami Számvevőszék elnöke indítványozza a bíróság eljárását.”⁸

„A belső ellenőrzést végző személyek feladatainak maradéktalan ellátása érdekében az ellenőrzött szerv, illetve szervezeti egység bármely helyiségébe beléphet, számára akadálytalan hozzáférést kell biztosítani valamennyi irathoz, adathoz és informatikai rendszerhez, kérésére az ellenőrzött szerv, illetve szervezeti egység bármely dolgozója köteles szóban vagy írásban információt szolgáltatni. A belső ellenőrzést végző személy az ellenőrzött szervnél, illetve szervezeti egységnél minősített adatot, üzleti titkot tartalmazó iratokba és más dokumentumokba is betekinthez, azokról másolatot, kivonatot kérhet, illetve személyes adatokat kezelhet, a jogszabályokban meghatározott adatvédelmi, illetve a minősített adat védelmére vonatkozó előírások betartásával.”⁹

„A Felügyelet eljárása során adatot igényelhet a bünyügyi nyilvántartási rendszerről, az Európai Unió tagállamainak bíróságai által magyar állampolgárokkal szemben hozott ítéletek nyilvántartásáról, valamint a bünyügyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartásáról szóló törvény szerinti bűn-

⁷ Az Állami Számvevőszékről szóló 2011. évi LXVI. törvény 30. § (1) bek.

⁸ A pártok működéséről és gazdálkodásáról szóló 1989. évi XXXIII. törvény 10. § (1)–(4) bek.

⁹ Az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény 121/B § (8), (9) bek.

ügyi nyilvántartási rendszerből. [...] b) büntetőeljárást kezdeményez az illetékes nyomozó hatóságnál, ha megítélése szerint a tevékenység a Büntető Törvénykönyvről szóló törvény alapján bűncselekménynek minősül... ”¹⁰

„Amennyiben az ellenőrzés során büntető-, szabálysértési, kártérítési, illetve fegyelmi eljárás megindítására okot adó cselekmény, mulasztás vagy hiányosság gyanúja merül fel, az elnök az ellenőrzött szerv vezetőjét, illetve az ellenőrzött költségvetési szerv vezetőjének érintettsége esetén a felügyeleti szerv vezetőjét haladéktalanul tájékoztatja a szükséges intézkedések megtételéről céljából.”¹¹

„A cégbíróság más hatóság eljárásának lefolytatását kezdeményezi, ha azt a cég jogszabálysértő működése vagy a vezető tisztségviselők jogellenes tevékenysége miatt a tagok (részvényesek) érdekeinek, illetve a hitelezők jogainak védelme céljából szükségesnek látja. A kezdeményezett eljárást lefolytató hatóság harminc napon belül köteles tájékoztatni a cégbíróságot arról, hogy az eljárást megindította-e, a későbbiekben pedig a megindított eljárás befejezéséről, illetve a megtett intézkedésekről is.”¹²

„A közbeszerzéseket, illetőleg a közbeszerzési eljárásokat a külön jogszabályban meghatározott illetékes ellenőrző szervek a feladat- és hatáskörüknek megfelelően rendszeresen ellenőrzik, és jogsértés esetén eljárást, intézkedést kezdeményeznek. A költségvetési szervek külön jogszabályban meghatározott felügyeleti és belső ellenőrzési rendszerében a közbeszerzéseket, illetőleg a közbeszerzési eljárásokat ellenőrizni kell.”¹³

„Az adóhatóság megkeresésre tájékoztatja az adótitokról

- a) a bíróságot;
- b) a nyomozó hatóságot, ha a tájékoztatás a büntetőeljárás megindítása vagy lefolytatása érdekében szükséges;
- c) a nemzetbiztonsági szolgálat főigazgatója által engedélyezett megkeresés alapján a törvényben meghatározott feladatkörében eljáró nemzetbiztonsági szolgálatot;
- d) az Állami Számvevőszéket, a Kormány által kijelölt belső ellenőrzési szervet, az Európai Csalásellenes Hivatalt (OLAF), ha a tájékoztatás az ellenőrzéshez...”¹⁴

10 A Pénzügyi Szervek Állami Felügyeletéről szóló 2010. évi CLVIII. törvény 43. § (1) bekezdés a) 77. § (1) bekezdés b) alpontja.

11 A 312/2006. (XII. 23.) kormányrendelet 9. § (4) bekezdése a Kormányzati Ellenőrzési Hivatalról.

12 A cégnylilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény 86. §

13 A közbeszerzésekről szóló 2003. évi CXXIX. törvény 308. § (1), (2) bek.

14 Az adózás rendjéről szóló 2003. évi XCII. törvény 54. § (7) bek.

A kizárólagos állami, önkormányzati vagy önkormányzati társulási tulajdon jövedelmező működtetésének, valamint a kizárólagosan az állam vagy az önkormányzat hatáskörébe utalt tevékenységek gyakorlásának egyik lehetséges útja mindeme jogosultságok koncessziós szerződés alapján való átengedése. E jogintézmény megteremtése érdekében az Országgyűlés megalkotta a koncesszióról szóló 1991. évi XVI. törvényt. Annak ellenére, hogy ezek a szerződéstípusok fokozottan ki vannak téve a korrupciós fenyegetéseknek, a törvény nem tartalmaz az átláthatóságra és az ellenőrzésre vonatkozó különös szabályokat.

A hierarchián kívüli felügyelet gyengeségeit véljük felfedezni abban a tényben, hogy csaknem száz vesztegetési ügy aktáinak áttanulmányozásakor egyetlen esetet sem találtunk, ahol az állami büntető felelősség érvényesítéséhez valamely felügyelet gyors és szakszerű munkája hozzájárult volna.

Az elkövető önfeljelentése

A Btk. 2001. évi módosítása büntethetőséget megszüntető okot kodifikált a passzív és az aktív vesztegető közötti érdekazonosság megbontására.

A vesztegetések nyomozástani elemzése arra int, hogy önmagában a büntetlenség kilátásba helyezése nem alkalmas az óhajtott kriminálpolitikai cél, a vesztegetési ügyek minél gyorsabb és hatékonyabb leleplezésére. Ennek oka részben az, hogy az úgynevezett intézményesített-strukturális korrupció eseteiben olyan kicsi a lebukás veszélye, hogy a feljelentés maga majdnem nagyobb kockázatot hordoz, mint a cselekmény eltitkolása. A másik ok azokban az informális hatalmi viszonyokban keresendő, amelyek adott esetben súlyosabb fenyegetést jelentenek a bűncselekmény elkövetőire, mint maga a büntető igazságszolgáltatás. Ezek az informális függőségek gyakran még a büntetőeljárás megindítása után is fennmaradnak, megfélemlítve a tanúkat és egyéb módon is akadályozva a bizonyítás sikerét.

Az általunk elemzett bűnügyekben lényegében három olyan körülményt lehetett azonosítani, amely a feljelentési szándék kialakulását serkentette, függetlenül még attól is, hogy esetleg az önfeljelentés nem eredményezhet büntetlenséget.

- 1) *Az ügyben a gyanút vesztegetésekben részes építőipari vállalkozó feljelentése alapozta meg, aki előadta: miután tudomására jutott, hogy az önkormányzati vagyongazdálkodó Rt. egyik vezető beosztású alkalmazottja ellen büntetőeljárás indult, úgy döntött, hogy saját üzelmét is feltárja a hatóság előtt, mert attól tartott, a nyomozás előbb vagy utóbb eljut hozzá is. Ehhez*

az elhatározáshoz az is kellett, hogy a sajtóban egyre több leleplező írás jelent meg a helyi önkormányzatnál előforduló visszaélésekről, ez megingatja azokat az informális hatalmi erőket, amelyek korábban akadályozták a tisztább helyi közélet helyreállítását.

- 2) A következő jogesetben az országgyűlési képviselő, aki a parlamenti közbeszerzési bizottság elnöki tisztét töltötte be, egy közbeszerzési pályázaton induló vállalkozó számára nyilvánvalóvá tette, nem számíthat megrendelésre, ha nem vonja be alvállalkozóként a képviselő által preferált cégeket, illetve ha nem juttat vissza a bevételből egy meghatározott összeget. Ebben az esetben a vállalkozó, aki veszélyben érezte a cége jövedelmezőségét, a feljelentés mellett döntött.
- 3) A kisebbségi érdekvédelmi egyesület elnöke akkor határozta el, hogy a pályázati pénzek megszerzése céljából elkövetett visszaéléseiről beszámol az ügyészségen, amikor egy ügyészi vizsgálat feltárta az egyesület gazdálkodásában elkövetett szabálytalanságokat. Általában elmondható, hogy a szakszerű külső ellenőrzés jelentősen megemeli a bűnelkövetések kockázatát. Ebben az esetben a csaló elnök önfeljelentése nem is jelenthette azt, hogy elkerülheti a felelősségre vonást.

A 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendeletben meghatározott teendőkön túl, érdemes röviden összefoglalni a feljelentések értékelésének kriminalisztikai szempontjait:

- A feljelentést fogadó hatóságnak a lehető leggyorsabban tisztázni szükséges a feljelentésben foglaltak hitelt érdemlőségét. A feljelentés hitelességét nagymértékben növeli a személyes jelenlét, valamint az, hogy a feljelentő állításait igazoló okiratokat is bemutat, amelyek lefoglalásáról gondoskodni kell.
- Ha a feljelentés a nyomozás indítását megalapozza, tisztázni kell a feljelentő eljárásjogi helyzetét. Amennyiben a feljelentés ténye büntethetőséget megszüntető ok, őt tanúként kell kihallgatni (1. és 2. számú jogeset), ha a feljelentés ilyen megszüntető okként nem értékelhető, akkor gyanúsított minőségben kerül sor kihallgatására (3. számú jogeset).
- Ha a feljelentett cselekmény tárgyi elemei és az elkövetők bűnösségét valószínűsítő információk alapján arra lehet következtetni, hogy a további bizonyításhoz, a bűntársak leleplezéséhez csapda alkalmazására van szükség, azt kell vizsgálni, hogy a feljelentő személye alkalmas-e egy ilyen akcióban való közreműködésre (erre került sor a 2. és 3. számú jogesetben).
- Ha a feljelentés alapján titkos nyomozásnak van helye, akkor a titkos információgyűjtés szabályai szerint kell eljárni. Ebben az esetben a feljelentővel

titkos együttműködés létesíthető. Amennyiben a feljelentő büntetőjogi felelőssége nem szűnik meg, akkor vele meg kell állapodni. (A nyomozás megtagadásának vagy megszüntetésének kilátásba helyezése, a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 67. §.)

A csapda kockázatos vállalkozás, mindamellett nem nélkülözhető olyan esetben, amikor az elkövetők bíróság elé állítása más úton nem érhető el. Büntildőzési cél csak a meglévő bűnös szándék leleplezése és a korábban megvalósított bűncselekményekkel arányban álló bűnfelelősség megállapítása lehet. A 2. számú jogesetben született elsőfokú ítélet helyesen mutatott rá arra, hogy a bűncselekménynek nem tényállási eleme az előny tényleges megszerzése, ugyanis az előny kérésével vagy az ígéret elfogadásával a bűncselekmény befejezett, érdektelen tehát az, hogy a későbbiekben ez az összeg húszmillióra változott és az is, hogy a tettenérésnél kinek a kezéből került a gépkocsiba a pénzt tartalmazó táska. *„A tettenérés maga nem képezi a vádbeli cselekmény részét, az kizárólag a bizonyítási eszközök körében került értékelésre.”*¹⁵

A csapda kockázatos azért is, mert az általa elért tettenérés a további nyomozás lehetőségét is meghiúsíthatja. A 3. számú jogesetben a feljelentő vállalta az együttműködést a rendőrséggel. Így lehetett eljárást indítani két társával szemben, akik korábban közreműködtek a pályázatok megírásában, azt állítva, hogy befolyásukat fogják érvényesíteni az elbírálásra illetékes minisztériumi vezetőknél, akiket ezért meg kell vesztegetni. A megrendezett tettenérés során a feljelentő átadta a vesztegetési összeget (egymillió-kétszáz-ezer forint) a gyanúsítottnak, akit ilyen módon a befolyással üzérkedés elkövetésével megalapozottan lehetett vádolni, de arra a nyomozás már nem tudott fényt deríteni, hogy ez a befolyás vélt vagy valódi volt, és arra sem, hogy a befolyásolás a megengedett lobbizás keretei között maradt, avagy éppen hogy további bűnös kapcsolatokra épített.

A titkos információgyűjtés

Kutatásunk nem terjedhetett ki a titkos információgyűjtésre. Ezért kizárólag a hatályos törvényi szabályozás értékelésére szorítkozhatunk, a gyakorlatot annyiban érintve, amennyiben az általunk elemzett jogesetekben sor került egyes titkos úton beszerzett bizonyítékok nyíltá tételére.

¹⁵ A Fővárosi Bíróság 4. B. 277/2001/57. számú ítélete.

A titkos információgyűjtés eredményének felhasználásáról rendelkező Be. 206/A § közelmúltban történő módosítása áttörte a célhoz kötöttség elvét.

A titkos információgyűjtés bevezetésének materiális alapja ugyanaz, mint a nyomozásé: közvéder üldözendő bñncselekmény gyanúja. Ahhoz a döntéshez, hogy mikor kerüljön sor titkos nyomozásra, illetve mikor van helye a büntetőeljárás megindításának, az eljárási törvény nem ad eligazítást. Nézetünk szerint ez sérti a jogbiztonság elvét. Megjegyezzük, hogy a korábbi eljárási kódex a nyomozás indításához ügyre irányuló alapos gyanút kívánt meg, ami a titkos szakasz feladatát jól értelmezhetővé tette: arra akkor kerülhetett sor, ha súlyos bñncselekmény esetén (arányosság) a gyanú alaposná tétele csak titkos eszközökkel volt lehetséges (szükségesség).

Az eljárási reform során a jogalkotót a vezethette, hogy az ügyre irányuló gyanú megalapozása már maga is a nyomozás keretei között történhet, annál is inkább, mert ha az arányosság és a szükségesség ezt indokolja, titkos adatszerzésre a nyomozásban is lehetőség van.

Az egyértelmű jogi szabályozáson túl, a kriminalisztika feladata lenne azoknak a taktikai ajánlásoknak a kidolgozása, amelyek eligazítanak e kérdés megválaszolásában. Ilyen kutatások azonban – titokvédelmi okokból – nem folynak. Ezek hiányában is, kizárólag az alkotmányos büntetőeljárás elvéből kiindulva, állást lehet foglalni a titkos információgyűjtés társadalmi rendeltetéséről, az igazságszolgáltatás előkészítéséről.

A titkos információgyűjtés társadalmi rendeltetése és ekként egyetlen legitím célja csak az igazságszolgáltatás előkészítése lehet. Ez a legitimitás két további feltételt kívánna meg:

- a) az ügysz teljes terjedelmű rendelkezési jogát a titkos információgyűjtés felett,
- b) a titkos információgyűjtés teljes anyagának megismerését a vád megalapozásához.

A hatályos jog jelenleg ezeket a feltételeket nem garantálja. A vesztegetések miatt induló büntetőeljárások eredményességét és törvényességét nagymértékben növelhetné, ha ezen a területen gyökeres fordulat állna elő. Ehhez azonban jogalkotásra van szükség.

Az egyik lehetséges megoldást a bñnűldözési célú titkos információgyűjtésről szóló T/4192. számú törvényjavaslat tartalmazza.¹⁶ A javaslat a bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtés eredményének büntetőeljárásban történő felhasználásáról – egyebek mellett – a következőket rendeli:

¹⁶ Ebből a javaslatból végül nem lett törvény.

„... a titkos információgyűjtés során keletkezett, beszerzett vagy rögzített adat, illetve a titkos információgyűjtés során készült jelentés büntetőeljárában történő felhasználásáról az ügyész határoz”.

Nézetünk szerint ez legalábbis a másodiknak jelzett feltételt, a titkos információgyűjtés anyaga feletti teljes ügyészi kontrollt lehetővé teszi, mert a javaslat idézett törvényhelyének rendelkezése csak ebben az esetben teljesíthető. (Az ügyész csak olyan adatok felhasználhatóságáról dönthet, amelyekről tudomása van.)

A javasolt új törvényi szabályozás sem garantálja viszont az első feltételt, a rendelkezési jog kiterjesztését a titkos szakaszra. Ezek szerint változatlan maradna az a lehetőség, hogy a nyomozó hatóság ügyészi felügyelet nélkül folytasson felderítést, és szelektálja az annak során beszerzett információkat aszerint, hogy mit oszt meg az ügyésszel és mit tart meg a saját információs monopóliumában.

Csakhowy demokratikus jogállamban ilyen monopólium a nyomozó hatóságot nem illeti meg. Nem pedig azért, mert az sérti a vádmonopóliumot, az ügyésznek azt a kizárólagos jogát, hogy döntsön az állami büntetőigény érvényesítéséről, de sérti a hatalmi ágak megosztásának elvét is, mert a végrehajtó hatalom számára lehetőséget ad arra, hogy elvonjon ügyeket az igazságszolgáltatás elől.

A hatályos jogi megoldás garanciális szempontból is aggályos, mert az ügyészi felügyelet nélküli titkos nyomozásban nincsenek garanciák arra, hogy alaptalanul senki ne legyen gyanúsítható, de arra se, hogy senki ne váljon provokáció áldozatává.

Az előbbiekben felsorakoztatott követelmények teljesítése *de lege ferenda* olyan jogi megoldástól várható, amely egyfelől egyértelművé teszi, hogy bűnüldözési célú titkos felderítés csak nyomozó hatósági jogkör birtokában végezhető, másfelől pedig a titkos felderítés törvényi szabályozására kizárólag a büntetőeljárási törvényben kerülhet sor.

A nem bűnüldözési célú titkos információgyűjtés

A Be. 206/A § (2) bek. b) alpontja szól a nem bűnüldözési célú titkos információgyűjtésről. Mit kell ezen érteni?

Ehhez először azt kell meghatározni, hogy mi a bűnüldözési célú titkos adatszerezés: olyan titkos nyomozás, amely bűncselekmény elkövetésének gyanúja miatt indul és célja az állam büntetőigényének érvényesítése bíróság előtt. Bűnüldözési célú titkos felderítést csak nyomozó hatóság folytathat, az

ügyész rendelkezési joga az eljárás egészére kiterjed, addig folytatható, amíg a vád megalapozásához szükséges, az alapjogokat korlátozó eszközök és módszerek alkalmazása kizárólag bíró engedélyére történhet. Az, hogy a bűnüldözési célú titkos nyomozás mely adatait használják fel a nyílt eljárásban, kizárólagosan az ügyész és a nyomozási bíró kompetenciájába tartozik. Ha a hatályos jogot megvizsgáljuk, akkor arra kell következtetni, hogy az előzőekben felsorolt feltételeknek csak a Be.-ben szabályozott titkos adatszerzés felel meg. Az Rtv.-ben (valamint a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvényben) szabályozott titkos információszerzés csak részben tekinthető bűnüldözési célúnak. A nemzetbiztonsági szolgálatok adataihoz ugyancsak járulékosan kapcsolódhatnak bűnüldözési szempontok.

A vesztegetési bűnügyek nyomozási tapasztalatai azt igazolták, hogy minél több bűnüldöző hatóság kap minél szélesebb és külső kontrollokkal nem körülfogott jogosítványokat a titkos felderítésre, a bűnüldözés annál inkább lassúvá, eredménytelené, átláthatatlanná, a jog által nem uralt tevékenységgé válik. A hatékonyság és a törvényesség együttes érvényesítése érdekében javasoljuk megfontolni a következőket:

A kriminálpolitikának tisztáznia kellene, hogy egy demokratikus társadalomban a bűnüldözés titkos eszközei csak az igazságszolgáltatás előkészítését szolgálhatják, és semmi más. Ez azonban csak úgy garantálható, ha a felderítésnek ez a titkos szakasza teljes egészében az igazságszolgáltatás kontrollja alá kerül. Az előkészítő eljárásban erre az ügyész rendelkezési joga alkalmas, a tárgyalási szakaszban ezt a szerepet a bíróság tölti be. Olyan helyzet nem fordulhat elő, hogy a bíróság elől információkat lehessen elzárni, arra hivatkozással, hogy azok államtitkok. A bűnüldözéssel kapcsolatos minden, egyedi ügyre vonatkozó adat titokgazdája csak az ügyész és a bíróság lehet. A tiszta képletek megteremtéséhez az is kell, hogy a nemzetbiztonsági felderítés határozottan különüljön el a bűnüldözéstől. Bűncselekménygyanú esetén felderítést csak olyan rendvédelmi szerv végezhetne, amelyiknek van nyomozó hatósági jogköre.

Bizonyítási eszközök és bizonyítási eljárások a vesztegetések nyomozásában

A bizonyítási eszközöket a Be. 76. §-a sorolja fel. A bizonyítás eszközei a tanúvallomás, a szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat és a terhelt vallomása.

A kriminalisztikai szakirodalom sokáig alig tudott használható módszerekkel szolgálni a terhelti kihallgatások eredményesebbé tétele érdekében. (Az eredményességen nem feltétlenül a beismerést, hanem az együttműködés elnyerését értjük, annak érdekében, hogy a terhelti vallomás segítse az igazság megállapítását.) Csupán addig jutottak el, hogy intettek a mindenáron való beismerés elérésének veszélyeire. Nem is véletlen, hogy a bizonyítási eszközök felsorolásában a terhelt vallomása az utolsó helyre került, mintegy annak cáfolatául, hogy nem a bizonyítékok „királynőjéről” van szó.

A legutóbbi időkben azonban mind több értékes munka jelent meg a személyi bizonyítás körében.¹⁷

A „tettes-tudomás” fontossága nem vitatható, különösen olyan bűncselekményeknél, ahol a tárgyi bizonyításra szinte alig nyílik lehetőség. A vesztegetések is ebbe a kategóriába tartoznak.

A valóságot meghamisító védekezés előadása, illetve a vallomás megtagadása gyakori a vesztegetéssel megalapozottan gyanúsíthatók kihallgatásánál. Ennek okait azért érdemes tanulmányozni, mert az okok egy része elhárítható a megfelelően megválasztott kihallgatási taktikával, illetve a nyomozás kiterjesztésével.

A *beismerés kockázata* különösen nagy a magas hivatali állásokat betöltő, köztisztvisletben álló személyeknél. Ők felméri, hogy a beismeréssel egy csapásra mindent elveszítenek, míg a tagadással fenntartható az ártatlanság látszata, az áldozati szerep. Ezt a gátat csak az törheti át, ha tudatosodik: a tagadás irracionális magatartás a bizonyítékokkal szemben.

A *kapcsolati tőke* megőrzése azt a reményt kelti, hogy a nyomozás nem képes feltárni a hivatali visszaélések teljességét, ezért a tagadás a büntársakat is védi, akiknek lehet olyan informális hatalmuk, amely a gyanúsítottat kimenekítheti az ellene induló eljárás teremtetése szorult helyzetéből. Ennek cáfolata lehet a tényállás alapos és teljes felderítése, amelynek következtében az esetleg magasabb beosztású büntársak sem kerülhetik el a büntetést.

Az *ártatlanság tudatát* erősítheti a „jó ügy szolgálata”, a nem személyes haszonszerzési motiváció, a jogi szabályozás hézagai, a bürokratikus akadályokra hivatkozás. „*Azért tiúrt meg szabálytalanságokat az ingatlan-felújításoknál, hogy a kispénzü lakástulajdonosokon segítsen.*” Ezzel szembe állít-

¹⁷ Bócz Endre hívta fel a figyelmet Jacob W. Ehrlich amerikai jogász *The Lost Art of Cross-examination or Perjury Anyone?* című könyvére, amelynek ismertetése rövidesen megjelenik a Belügyi Szemle-ben. Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban című munkája a közelmúltban jelent meg. Lásd még Elek Balázs: A személyi bizonyítékok megbízhatósága a büntetőperekben. Rendészeti Szemle, 2009/3.

ható a korrupcióval a közységnek okozott károk dokumentálása, az egyéni érdekeltség leleplezése.

A bűnös tevékenység elrejtése a legális hivatali hatáskör mögé. „Azért kérte a »dokumentumokat«, hogy a vállalkozói pályázatok visszaéléseit leplezze le.” A jól megszervezett csapda, a tettenérés kizárhatja a védekezés e módját.

A bűnös tevékenység jogszerűként feltüntetése. „Amit tettünk, nem befolyással üzérkedés, hanem megengedett lobbitevékenység.” Az ilyen taktikát leplezheti le a bűnkapcsolatokat feltáró titkos nyomozás és annak adatainak nyílt tétele.

Provokációra hivatkozás csapda esetében, illetve a titkos információgyűjtés teljes anyagának követelése, minthogy a terhelő adatokat a hatóság önkényesen ragadta ki szövegkörnyezetéből. A titokvédelem jelenlegi szabályozása mellett a védekezésnek ez a formája hatásos lehet, amit jelez, hogy több esetben a bíróság kénytelen volt olyan bizonyítékokat kizárni a bizonyításból, amelyek hitelességének vizsgálatát a titkosság akadályozta.

Felkészülés a kihallgatásra

A gyanúsított kihallgatásának eredményességét növelheti az alapos felkészülés, amelynek során a nyomozó hatóság tagja:

- Tanulmányozza a gyanús jogügyletekre vonatkozó jogi szabályozást, az eljárások rendjét, a korábbi belső és felügyeleti ellenőrzések anyagait, a hasonló esetekben követett gyakorlatot, és ezen ismereteit tudatosan mozgósítja a kihallgatás folyamán.
- Teljes terjedelmében megismeri az esetleg rendelkezésre álló titkos nyomozás anyagait.
- A gyanúsított kihallgatást előkészítő tanúvallomásokot maga veszi fel, illetve megismerkedik azok tartalmával.
- Elemzi a házkutatásnál lefoglalt iratokat és személyes levelezéseket (e-mail-forgalmat is) abból a szempontból, hogy azok összefüggésbe hozhatók-e a gyanúsítással.

További taktikai megfontolások lehetnek:

- Tettenéréskor különös figyelmet fordít arra, hogy a kihallgatás eljárási formáit betartsa.
- Beismerés esetén a tényállás minden részletére kiterjedő kikérdezéssel eléri, hogy a vallomás később nehezen legyen visszavonható.

- Ha szükséges az ismételt kihallgatás, akkor lehetőleg arra mihamarabb kerüljön sor. A hosszabb időmúlás nemcsak az emlékezetet koptatja, de a beismerési szándékot is megfordíthatja.
- Szembesítésre csak akkor hoz döntést, ha az elkerülhetetlen és nem jár a már megszerzett együttműködési szándék meggyengítésének veszélyével.

A vesztegetési ügyekben viszonylag szűk lehetőség kínálkozik bizonyítási eljárások lefolytatására.

A leggyakoribb a házkutatás, ami számos esetben közvetett tárgyi és okirati bizonyítékokat szolgáltatott a vádbeli cselekmények dokumentálásához.

Szakértői bizonyításra akkor kerülhet sor, ha a vesztegetési gyanú olyan eljárásokkal kapcsolatban merült fel, amelynek az értékelése különleges szakértelmet kíván. (A felújítási munkálatok elvégzéséről és azok értékéről építési és árszakértő véleményét kell beszerezni. A számítógépen lévő adatok elemzéséhez informatikust célszerű igénybe venni. A tartózkodási hely meghatározásának is lehet jelentősége, ilyenkor van szükség – mobilhasználat esetén – cellainformációkra.)

Az okirati bizonyítékok sorában a legfontosabbak a felügyeleti hatóságoktól beszerzett korábbi vizsgálati dokumentumok, valamint az esetleges feljelentés kiegészítésekor átadott információk.

A feljelentő gyakran hoz magával olyan okirati bizonyítékokat (szerződések, banki átutalások bizonylatai, esetleg maga a vesztegetési pénz), amelynek a lefoglalásáról intézkedni kell.

Több ügyben a gyanúsított vagyoni helyzetének feltárása banki információk beszerzésével történt. (A vagyonosodási vizsgálatokhoz korábban a korrupció megelőzése érdekében fűztek nagy reményeket. Az általunk megismert ügyek nem igazolták a vagyonvizsgálatok hatékonyságát.)

A tanúkihallgatás

Tanú a büntetőeljárásban akkor hallgatható ki, ha

- olyan jogilag releváns tényekre, körülményekre és eseményekre vonatkozik, amelyek egy későbbi büntetőeljárásban bizonyítandó tény alapjául szolgálhatnak,
- tanú minőségében kerüljön jogviszonyba az eljárást folytató nyomozó hatósággal „...*kikről fel lehet tenni, hogy a bűncselekménnyől és a bűnvádi el-*

járáásra nézve fontos körülményről közvetlen észleleten alapuló tudomásuk van” (Bp. 192. §).

Az 1962. évi 8. tvr. 62. § szerint „tanúként azt kell kihallgatni, akinek az ügy eldöntéséhez szükséges tényről tudomása van”¹⁸. A hatályos Be. 79. § szerint: tanúként az hallgatható ki, akinek bizonyítandó tényről tudomása lehet.

A tanúvédelemre vonatkozó nemzetközi ajánlások kiterjesztik a tanú fogalmát: „...tanú mindenki, akinek olyan ismeret van a birtokában, vagy olyan információt szolgáltatott, amely a büntetőeljárás szemszögéből releváns lehet, ilyennek tekintendő egyebek között a szakértő, és a tolmács (fordító) is.”

Az azonos ügyben szereplő vádlottak tanúkénti kihallgatása csak az ügy végleges elkülönítése után lehetséges (BH, 1995/203.).

Általánosan elfogadott az is, hogy a tanúzási kötelezettséget megjelenési, vallomástételi, igazmondási és együttműködési részkötelemekre lehet bontani.

[Be. 67. § (5) bek.: A megidézett felhívható arra, hogy az ügyre vonatkozó iratain kívül a bizonyításnál felhasználható feljegyzéseit vagy egyéb tárgyait hozza magával.]

A tanút az ügyész, illetve – ha az ügyész másképp nem rendelkezik – a nyomozó hatóság a 79–88. § szerint kihallgatja. A tanúnak nem tehető fel a 180. § (1) bekezdésében tilalmazott, továbbá olyan kérdés, amely a feleletre útmutatást tartalmaz.

A feljelentő tanúként kihallgatható. Ha a feljelentés tartalmazza a feljelentő előadását, a tanúkénti kihallgatása mellőzhető [181. § (1)–(2) bek.).

A többszöri kihallgatás problémája megfontolandó, hogy ugyanazon büntetőügyben feltétlenül szükséges-e a tanú többszöri, megismételt kihallgatása ugyanazon tényre vonatkozóan.¹⁹

Ígéretek arra, hogy többet már nem fogják megidézni. Ezzel szemben helyes magatartás a tanú gondozása, felkészítése a tárgyalási szituációra, a számára esetleg nagyon is megterhelő nyilvánosságra, a rázúduló keresztkérdésekre, amelytől esetenként a tárgyalást vezető bírónak kell megkímélnie, erősítendő azt a felfogást, miszerint „ő az igazságszolgáltatás oldalán áll és nem a vád vagy a védelem érdekeit szolgálja”²⁰.

A szavahihetőség vizsgálata. Ehhez adott esetben elkerülhetetlen a tanú előéletének életvitelének, szokásainak tisztázása. Mindezt lehető kímélettel szükséges elvégezni.

¹⁸ Varga Zoltán: Tanú a büntetőeljárásban. Complex Kiadó, Budapest, 2009, 16. o.

¹⁹ Uo. 34. o.

²⁰ Uo. 36. o.

Az ismételt kihallgatás előnyei, egyre több részlet ismert, egyre világosabb a jogi megítélés, ami a releváns tények körének megrajzolásában segíthet. Másfelől az ismételt kihallgatás torzíthatja a tanú emlékezetét, gyakran számára sem világos, hogy az észlelt eseményt, vagy a korábbi kihallgatásán elmondottakat idézi fel, akár akaratlanul is.

Vesztegetési ügyekben az is megfigyelhető, hogy az eljárás alatt változik a bűnügy közvetlen környezetének az elkövetőkről alkotott felfogása. Nem egyszer sikerül a korábban jelentős hatalommal felruházott terhelteknek elhitetniük a környezetükkel, hogy a büntetőeljárás nem gyengítette meg pozícióikat, akik tehát ártanak nekik, számíthatnak a bosszújukra. A tanúkat közvetett, illetve olykor nagyon is durva közvetlen befolyásolás érheti arra nézve, hogy korábbi esetleges terhelő vallomásukat változtassák meg.

A szakirodalom emlékeztet arra, hogy az 1896. évi Bp.-ben szabály volt arra, hogy a tanút lehetőleg csak egyszer kelljen kihallgatni. Ez azonban már csak a perszakaszban érvényesíthető követelmény a vizsgálóbírói eljárásra, amit megelőzött egy hosszadalmas nyomozás, amelyben a tanút akár többször is faggatni lehetett anélkül, hogy ez perjogi értelemben tanúkihallgatásnak minősült volna.

Az a kriminalisztikai ajánlás, amely szerint a kihallgatónak pontosan ismernie kell a bűncselekmény gyanúja által relevánsnak tekinthető körülményeket, mert ennek birtokában célirányosan vezetheti a kihallgatást, ugyancsak a későbbi eljárási szakaszokban valósítható meg. Ha azonban az ügyben titkos információgyűjtés folyt, akkor a nyomozónak széles körben van lehetősége annak a háttérnek a tanulmányozására, amelyben a bűncselekmények megvalósultak. A vizsgáló példának okáért elmélyülten tanulmányozhatja a bonyolult közbeszerzési eljárás részleteit, amiről majd a tanút fogja kérdezni. Ebben az esetben is igaz az, hogy sok ismeret veszélyes is lehet, amennyiben sugalmazott kérdések feltételére ösztönözhet, noha azt a törvény is tilalmazza (Be. 181. §).

Ha azonban előzetes felderítés nem folyt, akkor az elkövetői megalapozott gyanúhoz vezető úton a nyomozás gyakran még nincs olyan tények birtokában, amely határozott irányt szabhatna a tanúkihallgatásnak. Más a helyzet akkor, amikor ez az ismerethiány nem a hiányos információkból, hanem a kihallgató hiányos felkészültségéből fakad. Ekkor valóban hibának minősül, hogy a nyomozó *„a tanútól várja azokat az információkat, amelyek a kihallgató számára is körvonalazhatják a szóba jöhető bűncselekmények egyes részleteit”*.

A tanúkihallgatás kriminalisztikai ajánlásai között hangsúlyosan szerepel a személyes kapcsolatfelvétel fontossága, amely megalapozza a kihallgatás ve-

zetője és a tanú közötti olyan érzelmi-értelmi viszonyt, amelyben a tanú csakugyan a valósággal egyező tényállás megállapításának a segítőjévé válhat.

A figyelmeztetésnek az a gépies formája, amely jelenleg a tanúkihallgatási jegyzőkönyvek elején a *Robotzsaru* rendszerből szerzett adatok mechanikus ismételtetésében merül ki, mindennapi jelenséggé teszi azt a képtelen helyzetet, amelyet *Varga Zoltán* monográfiájában ekképpen illusztrál: „*Ugyanakkor viszont nem biztos, hogy jól tesz a hatóság tekintélyének, ha például egy 79 éves nyugdíjas szövegőnt kioktatnak arra, hogy nem hallgatható ki tanúként, ha ő lelkész vagy védő...*”²¹

A korábbi tanúvallomás felolvasására vonatkozó szigorú korlátozó szabályokat erősen relativizálja az a klauzula, amely szerint teljes egészében felolvasható minden korábban tett vallomás akkor, ha ahhoz a tanú hozzájárult. A vesztegetési ügyek tapasztalata, hogy a terhelő vallomást tevő tanúk későbbi kihallgatásaik során igyekeznek enyhíteni előadásukat, ami azután elvezethet egészen odáig, hogy az eredetileg terhelő tanúból később egyenesen mentő tanú lesz. Ez a helyzet előállhat akkor is, amikor a felolvasásra azért kerül sor, mert a vallomások között ellentmondások vannak, amelyeket az újabb kihallgatás nem tud feloldani, avagy a tanú nem emlékszik korábban tett vallomására (Be. 297. §).

Általában is elmondható, hogy a tárgyaláson történő tanúkihallgatásnak sajátos taktikai követelményeknek kell megfelelnie, ami azzal az időmúlással is összefügg, amely az első kihallgatás óta eltelt. (Ez akár több év is lehet.)

A tanúvallomás megtagadása szolgálhat alapul a hamis tanúzás, bűnpártolás vagy mentő körülmények elhallgatásának megalapozott gyanúja miatt [„a valót elhallgatja” fordulat a Btk. 238. § (1) bekezdésében].

Azt, hogy mikor szükséges a vallomást szó szerint rögzíteni, kriminalisztikai ajánlások fogalmazzák meg, amelyek éppen azt szolgálják, hogy később a vallomás megváltoztatása már csak nagyon is okadatoltan történhessen. A szó szerinti jegyzőkönyv a nem könnyű mérlegelési folyamatot is segíti, amelyben a bíróságnak azt kell indokolnia, hogy a különböző időpontokban tett, egymástól eltérő vallomások közül egyeseknek miért adott hitelt, más közléseket pedig miért zárt ki a bizonyításból. Az ügy részleteire kiterjedő, a tanú eredeti tudomását visszatükröző, életszerű és a jegyzőkönyvben pontosan rögzített vallomásnak nagyobb hitel tulajdonítható, mint annak, amely ilyen tulajdonságokkal nem bír. Természetesen a döntő érv a más bizonyítékokkal való összevetés marad.

²¹ Uo. 48. o.

A hitelesség vizsgálatához nélkülözhetetlen annak tisztázása, hogy a tanú miként szerzett tudomást értesüléseiről.

Az előbbbitől különböző probléma a tanú közvetlen vagy közvetett tudomása.

„Az eredeti bizonyítékok közvetlen észlelésen alapulnak, így a közvetlen vagy elsődleges a tanú az, aki a bűncselekmény elkövetését vagy annak valamely mozzanatát személyesen érzékeli, és saját észlelete alapján tanúskodik (szemtanú, fültanú). Idesorolhatók azok a tanúk is, akiknek személyes észlelete nem magára az elkövetésre, hanem valamely egyéb a tényállás felderítése szempontjából fontos körülményre vonatkozik.

Származékos az a bizonyíték, amely nem közvetlen észlelésen alapul, így közvetett vagy másodlagos tanúnak nevezzük azokat, akiknek saját észlelésén alapuló tudomásuk nincsen az adott ügyvel kapcsolatban, de a releváns tények szempontjából lényeges adatokat másoktól megtudnak.

Az ilyen közvetett tanúknak különösen a nyomozás szakaszában jelentős a szerepük, mert vallomásuk hozzásegíthet a közvetlen tanúk felkutatásához és vallomásuk ellenőrzéséhez. Viszont az ilyen »szóbeszédre támaszkodó« vallomás felhasználása esetén fokozott óvatosság szükséges. Ennek az az oka, hogy a másodkézből vett, azaz származékos vallomások hitelt érdemlőségének és meggyőző voltának foka fordított arányban van a bizonyítandó ténytől való távolságukkal: minél nagyobb ez a távolság, annál kisebb a hitelt érdemlőség.”²²

Következtetések

A vesztegetési ügyek felderítésének útjában álló egyes jellemzők a bűncselekmény természetéből adódnak, ezért azokkal hosszú időn keresztül a jövőben is számolni kell. A felderítést nehezítő más tényezők azonban a demokratikus intézmények és a civil társadalom megerősödésével változhatnak. Példának okáért a politikai közélet és a közigazgatás működésének átláthatósága kívülállók számára is felismerhetővé teszi ezeket a jogsértéseket. A korrupció erkölcsi elutasítása ugyancsak javíthatja a felderítés esélyeit.

A közigazgatás és a piaci viszonyok szigorúbb és szakszerűbb állami felügyelete a vesztegetési kockázatokat képes lenne idejében feltárni, olyan módon, hogy büntetőjogi fellépésre ne is legyen szükség. Ha pedig a bűncsele-

²² Liziczay Sándor: Tanútípusok a büntetőeljárásban II. Rendészeti Szemle, 2007/2., 74. o.

mény gyanúja megállapítható, akkor a felügyeleti hatóságok vizsgálati jelentései megalapozhatják a nyomozások eredményességét.

A vesztegetési ügyek bizonyíthatóságát nehezíti a titkos információgyűjtés jelenlegi szabályozása. Ezen jogszabály-változtatással és szervezeti korszerűsítéssel lehet segíteni. A tapasztalatok alapján megfontolandónak tartjuk a titkos nyomozás szabályozását az eljárási kódexben, ami egyet jelentene az információgyűjtés teljes ügyészi felügyeletével. A nyílttá tételben az ügyész rendelkezési joga legyen kizárólagos. Ezáltal teljessé válhat a titkos úton szerzett bizonyítékok hitelességének vizsgálata tárgyaláson a védelem által is.

A nemzetbiztonsági hatásköröket egyértelművé kellene tenni olyan módon, hogy bűnüldözési célú felderítést csak nyomozó hatóság folytathasson.

A titkos felderítés szükséges és arányos bevetésével a korrupció legsúlyosabb eseteiben, beosztásra és pártállásra tekintet nélkül, mindenkiel szemben érvényesíthető lehet az állam büntetőigénye, ami valódi visszatartó erőt képviselhet, kizárva mind a bűnüldözés átpolitizálódását, mind pedig a politika kriminalizálódását.